

Atatürk Döneminde Türkiye-Avusturya İlişkileri

Osmanlı ve Avusturya- Macaristan İmparatorlukları, müttefik olarak katıldıkları Birinci Dünya Savaşı (1914-1918)'nden yenik ayrıldılar. Çok uluslu yapıya sahip Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nda, savaşın sonlarına doğru bağımsızlık hareketleri arttı ve buna ekonomik zorluklar da eklenince imparatorluk, 3 Kasım 1918 tarihinde Villa Giusti'de imzalanan mütareke ile savaştan çekildi. Bu dönemde imparatorluk topraklarında ardı ardına bağımsız devletler kuruluyordu. Avusturya'da da Almanlar 30 Ekim 1918'de Avusturya Cumhuriyeti'ni kurduklarını ilan ettiler.

Savaşın sonunda, 18 Ocak 1919 tarihinde, Paris kentinde toplanan barış konferansında alınan kararlar neticesinde Avusturya Saint-Germain Barış Antlaşması'nı ve Osmanlı Devleti de 10 Ağustos 1920'de Sevr Barış Antlaşmasını imzaladı. İki mağlup devletin imzaladığı barış antlaşmaları arasındaki en önemli fark, Saint-Germain yürürlüğe girerken Türk milletinin işgaller ve Sevr Antlaşması'nın ağır şartları nedeniyle Millî Mücadeleyi başlatmasıdır.

Birinci Dünya Savaşı sonrası imzalanan Mütareke antlaşmaları gereğince Türkiye'deki Avusturya vatandaşları ülkeyi terk ettiler. Her iki devlet de kendi iç sorunları ile meşgul olduğundan Millî Mücadele ilişkilerin en az yoğunlukta yaşandığı dönemdir. Yine de Avusturya basınında çıkan haberler Avusturya kamuoyunun Millî Mücadeleyi yakından takip ettiğini göstermektedir. Avusturya basınında Mayıs 1919'dan itibaren "Türkiye'nin Paylaşımı", "Türkiye'nin Sonu", "Küçülen Türkiye" gibi başlıklarla Türkiye'nin yeni sınırları yazılıyordu. Buna göre Padişahın egemenliği, Suriye ve Irak gibi imparatorluğun Arap topraklarından vazgeçilerek, Anadolu (Kleinasien) ile sınırlanıyordu. Geriye kalan topraklar Milletler Cemiyeti'nin manda sistemine göre Büyük devletlerin denetiminde olacaktı.

23 Nisan 1920'de Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılması ve ardı ardına alınan diplomatik ve askeri zaferler Avusturya kamuoyunun dikkatini Ankara'ya çekti. Birkaç ay sonra "Anadolu Hareketi" başlıklı haberler Avusturya basınında daha çok yer edindi. Paris kaynaklarından alınan bilgiye göre Ankara ordusu Eskişehir'e doğru ilerliyordu; Doğu Anadolu, Ankara ve Konya İstanbul hükümetinden bağımsız hareket ediyordu. 1920 yılına gelindiğinde Ankara'nın ve Mustafa Kemal Paşa'nın adı daha sık duyulmaya başlanmıştır.

1923 sonrası Türkiye-Avusturya ilişkileri iki dönemde incelenebilir. Bunlardan birincisi 1924'te diplomatik ve ticari ilişkilerin kurulması ve son dönemde 1933 yılından itibaren çok sayıda Avusturyalı uzman ve bilim insanının Türkiye'ye gelerek Türk modernleşmesine katkı sunmalarıdır.

Millî Mücadeleyi zaferle sona taşıyan 24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Barış Antlaşması sonrasında Ankara'nın Avrupalı devletlerle diplomatik temasları yeniden kurulmaya başlandı. Bu devletlerden biri de Avusturya oldu.

Millî Mücadelede savaşın ve diplomasinin merkezi Ankara, Avrupalı devletlerle yeniden kurulan ilişkilerin yürütüldüğü kentti. Cumhuriyet Türkiye'sinin başkenti olma yolunda ilerleyen Ankara ve kentte yaşanan gelişmeler Avusturya basını tarafından da yakından takip edildi. Örneğin *Neue Freie Presse* gazetesinin Balkan Muhabiri İstanbul doğumlu Josef Hans Lazar (1895-1961) sıklıkla Türkiye'deki değişim hakkında yazılar yazmıştır. Lazar, aynı zamanda 1923 yılında, Cumhuriyet'in ilanı arifesinde Mustafa Kemal Paşa ile bir mülakat gerçekleştirmiştir. Lazar'ın izlenimine göre Paşa ilk defa bu mülakatta şimdiye kadar kullanılmaktan kaçınılan "Cumhuriyet" kelimesini dile getirmişti. Bu yeni düzenden bahsederken Ankara hakkındaki düşüncelerine şu şekilde yer vermiştir: "Biz, bir başkanın, bir hükümet

başkanının ve bakanlarının olduğu bir Cumhuriyet olacağız. Ankara, Türkiye Cumhuriyeti'nin başkentidir." Bu görüşme üzerinden bir ay geçmeden Ankara'nın başkent ve yeni rejim şeklinin de Cumhuriyet olduğu ilan edildi. Bu değerlendirmeler Avusturya basınının sadece Ankara'yı değil yeni kurulan Cumhuriyet'i de tanımaya çalıştığını göstermektedir.

28 Ocak 1924'te Türkiye Cumhuriyeti Devleti ile Avusturya Devleti arasında imzalanan "Türkiye-Avusturya Dostluk, Ticaret ve İkamet Antlaşmaları" bunlardan biridir. Bu antlaşmaların imzalanmasından çok kısa bir süre sonra iki devlet arasında birçok alanda iş birlikleri kurulmuştur. Avusturya'nın önde gelen gazetelerinden *Wiener Zeitung* gazetesinde konu hakkında yapılan bir değerlendirme bu iş birliklerinin özelliklerini ortaya koymaktadır. "Ticaret, Sanayi, Ulaşım ve Tarım: Avusturya-Türkiye" başlığını taşıyan haberde Türkiye ile Avusturya arasında bu alanlarda kurulacak ilişkiler sayesinde Türkiye'nin kalkınmasına destek olunacağı ve bir yandan da Avusturya ihracatının bundan fayda sağlayacağı vurgusu yapıldı.

Avusturya ihracatı açısından Türkiye önemli bir pazardı. Bu konuyla ilgili "Avusturya ve Türkiye" üst başlığıyla bir yazı kaleme alan Avusturya-Şark Ticaret Odası Başkanı Emil Homann- Herimberg'e göre Avusturya'nın ihtiyacı olan şey tamamlanmış malları yurtdışına ihraç etmektir. Şarklı devletler Avusturya'nın ticaret kapasitesinin farkında olmadıkları gibi bunun var olup olmadığını dahi bilmiyorlardı. Herimberg'in tavsiyesi ticaretin artırılması yönündeydi. Türkiye her ne kadar sanayi alanında önemli adımlar atsa da ülkede henüz ne kibrit çöpü ne de kâğıt fabrikası vardı. Avusturya Türkiye'de birçok iktisadi faaliyet yürütebilirdi ama bunun için bir ön araştırma şarttı.

Bu dönemde sermaye yatırımları da başlamıştır. Örneğin 1928 yılında Astro-Türk Limited: Tütün Şirketi kurulmuştur.

İki devlet arasındaki ilişkilerin gelişimine katkı sunan önemli bir isim, 4 Mart 1924 tarihli kararla bu göreve atanan ve 1932 yılına kadar bu makamda kalan Avusturya'nın Ankara Büyükelçisi August Ritter von Kral'dır. Avusturya, imparatorluk döneminde olduğu gibi Türkiye'ye tayin edeceği büyükelçi seçiminde titiz davranmıştır. Eğitimini Avusturya'nın Şarkiyat Akademisi'nde 1893'te tamamlayan von Kral 2 Eylül 1894'te Avusturya-Macaristan İmparatorluğunun İstanbul Başkonsolosluğuna ataşe olarak atandı. 9 Şubat 1895'te, Osmanlı egemenliği altında bulunan Arnavutluk'taki Avusturya-Macaristan'ın İşkodra Başkonsolosluğuna geçici olarak gönderildi. Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin Kurucusu ve İlk Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Atatürk) Selanik'teki görevleri sırasında bizzat tanışmış olduğu, iyi derecede Türkçe ve Türk kültürü bilgisi de olan August (Ritter von) Kral'ın Avusturya'nın Ankara'ya Büyükelçi olarak atanmasına onay verdi.

Büyükelçi Kral Türkiye ve Avusturya'nın ilişkilerinin gelişmesi için çaba sarf etmiştir. Türkiye Cumhuriyeti Dış İşleri Bakanlığı'na hükûmetin milli sanayiye geliştirmek için vergide muafiyet kararı aldığını ve ulaşım tarifelerini de azalttığını bildiğini özellikle Anadolu'nun verimliliğini artırmak için de çalışmalar yapıldığını yazmıştır. Ancak böyle bir hedefe ulaşmak ve projeleri gerçekleştirmek için bir bilgi birikimi, deneyim ve teknoloji gerekmektedir. Avusturya hükûmeti bu konuda Türkiye'ye destek olmak için mühendis Josef Karaschia'yı Türkiye'deki makinelerin kurulumu, teknik sorunların çözümü vs. gibi projeler için tavsiye etmiştir.

Büyükelçi Kral, Atatürk devrimlerinin gerçekleştiği sırada Ankara'da bulunduğu için bu dönemde kaleme aldığı ve ilk baskısı 1935 yılında yapılan hatıratı önemlidir. Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin ilk Avusturya Büyükelçisi ise 1925 yılından 1934 yılına kadar bu görevi sürdüren Mehmed Hamdi Arpağ'dır.

Kral'ın emekliye ayrılmasından sonra Norbert von Bischoff (1894-1960), bu görevi kısa bir süre yürütse de Karl

Buchberger Avusturya'nın Ankara Büyükelçisi olarak tayin edildi. Buchberger'in Türk basınında çıkan Avusturya ile Türkiye arasındaki iktisadi ve siyasi ilişkilerin derinleşmesi isteklerinin altını çizmiş, her iki tarafın ticaretine konu olan malları sıralamıştır. Bununla da kalmamış Avusturya'nın demiryolu sermaye yatırımından, Tıp bilimine kadar birçok alanda Türkiye'ye katkı sunmaya açık olduğunu belirtmiştir. Buchberger'in, Birinci Dünya Savaşı zamanındaki ittifaka da vurgu yapması Avusturya'nın ilişkilerin en yoğun yaşandığı o dönemi tekrar yakalama arzusunda olduğunu ortaya koymaktadır.

Tarım alanında tetkik için 1929 yılında Avusturya'ya seyahat düzenleyen Yozgat Mebusu Tahsin Bey de Avusturya'nın imparatorluk dönemlerinden kalma bir teknoloji kullansa da bu alanda büyük atılımlar yapmaya çalıştığını raporunda belirtmiştir.

Atatürk dönemi Türkiye-Avusturya ilişkilerinin ikinci bölümü, 1929 ekonomik buhranı ve Avrupa'da Nazizm'in yükselişe geçiş şartları altında şekillenmiştir. Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda yüksek tarım potansiyeline sahip Macaristan'ı ve ağır sanayinin olduğu Çekoslovakya'yı kaybetmesine bir de Saint Germain Barış Antlaşması'nın ağır şartları eklendiğinde Avusturya ekonomisinin toparlanması zor bir döneme girmişti. 1929 buhranı ülke ekonomisine ağır darbe vurduğundan Avusturya Almanya ile yakınlaşma yolları aradı. Bir yandan da Macaristan ve İtalya ile bir gümrük birliği oluşturmak üzere çalışmaya girmişti. 1931 yılında bu üç ülke arasında gümrük indirimleri sağlayan sıkı ekonomik ilişkiler kuruldu.

1930'lardan Avusturya ve Türkiye arasında tarım hayvancılık konusunda ticari iş birliklerine devam edilmiştir. Avusturya ve Macaristan'dan damızlık hayvanı satın almaları için Baytari ve Zootekni İşleri Genel Müdürü Ali Rıza Bey ile Islah-ı Hayvanat Şubesi ve Tavukçuluk Enstitüsü Müdürü Kadri Beyin bu ülkelere gönderilmeleri kararlaştırılmıştır. Avusturya'ya tütün ihracında aracı şirket Viyanalı *Austria Einkaufsorganisation der Österreichische Tabaksregie im Orient G.M.B.H.* ile 1932 yılında Kliring sözleşmesi ve bu sözleşme dışında 1933 yılında ticaret anlaşması, 1934 yılında iki devlet arasında Kliring İtilafnamesi imzalanmıştır.

Avusturya Almanya ve İtalya ile yakınlaştığı bu dönemde, Türkiye ile de yakın ilişkiler kurma çabasıydı. Bu katkının önemli bir ayağını da Avusturya'nın çeşitli kentlerinden Ankara'ya gelerek mimarlık, sanat ve akademik alanlarda modern Türkiye'nin inşasına katılan sanatçılar, bilim insanları oluşturmaktadır.

Bu isimlerin başında Clemens Holzmeister (1886-1983) gelmektedir. Avusturya'nın önde gelen mimarlarından kabul edilen Holzmeister, "Ankara'nın Mimarı"dır. 1923 yılında başkent ilan edilen ancak bir başkent olmaya ne alt yapı ne ulaşım ne de konut sayısı ile hazır olan Ankara, Holzmeister'in mimari projeleri ile şekillenmiştir. Ankara'dan ilk davetini 1927 yılında alan ünlü mimar, Ankara'da Millî Savunma Bakanlığı, Genelkurmay Başkanlığı, Cumhurbaşkanlığı Köşkü, Yargıtay ve bir takım bakanlık binalarını yaptı. Atatürk'ün vefat ettiği yıl Türkiye Büyük Millet Meclisi Binası'nın yapımına başladı.

Yine bir başka önemli mimar Ernst Arnold Egli (1893-1974), İstanbul'da ve Ankara'da çok sayıda okul binası ve başka resmi binalar yaptı. Bunlar içerisinde ilk aklı gelenler Devlet Konservatuvarı, Ankara Ticaret Lisesi, Ankara Üniversitesi'nin Ziraat ve Siyasal Bilgiler Fakültesi binaları, Gazi Eğitim Enstitüsü binalarıdır. Robert Oerley (1876-1945) yine bu dönemde Ankara'nın imar faaliyetlerinde yer alan önemli mimarlardandır. Oerley, Refik Saydam Hıfzıssıhha Enstitüsü, Numune Hastanesi, Ulus Hali ve Kızılay Genel Müdürlüğü gibi binaları Ankara'ya kazandırmıştır. Hıfzıssıhha Enstitüsü'nün binalarından biri olan "Kimyahane ve Bakteriyoloji" binasının inşası için de Avusturyalı

Redlich und Berger firması ile anlaşılmıştır.

1932 yılında Bakteriyoloji ve Seroloji Uzmanı Dr. Gerlach'ın üç aylık bir süre için Türkiye'ye davet edilmiştir. Avusturya'dan davet edilen başka isimler de olmuştur. Örneğin İstanbul'daki sanat eserlerinin topografik haritasını çıkarmak üzere Avusturyalı Blauesteiner ve Staide şehir sınırlarında kalmak koşuluyla görevlendirilmeleri uygun görülmüştür.

1933 yılında Adolf Hitler'in iktidara gelmesinden kısa bir süre sonra Almanya'da Yahudi vatandaşlara karşı ırkçı tutum daha sistemli hale gelmişti. Avusturya'daki milliyetçiler de kısa süre sonra benzer bir tutum sergileme kararı aldılar. Avrupa'da yükselen ırkçılık Türkiye-Avusturya ilişkilerinde yeni bir kırılma noktası yarattı. Nitekim baskıcı politikalara maruz kalan çok sayıda bilim insanı, sanatçı ve uzman Avusturya'yı terk etti. Avusturya'nın önde gelen bu yetişmiş insanlarına kucak açan devletlerden biri de Atatürk Türkiye'siydi. Avrupa'da yaşanan bu gelişmeler, Türkiye'nin üniversite konusunda somut reform çalışmalarını başlattığı döneme rastlamaktadır. İktisat Fakültesinde Josef Dobretsberger, Matematik Bölümünde Edler von Mises Richard, Pedagoji Enstitüsünde Wilhelm Peters gibi isimler ders vermiştir.

Türkiye'ye yerleşen bir diğer önemli bilim adamı ünlü Türkolog Andreas Tietze'dir. 1937 yılında İstanbul'a yerleşen Tietze çok uzun yıllar burada yaşadı. Türk halk edebiyatından Türkçenin öğretimine, Türk lehçelerinden Osmanlı tarih ve edebiyat araştırmalarına, Türkçeye edebî eser çevirilerine ve etimoloji üzerine birçok eseri vardır. Bunlar içerisinde en önemlilerinden biri tamamlanamamış olan Tarihî ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati eseridir.

Ankara ve İstanbul sağlık enstitülerinde ve hastanelerinde çok sayıda Avusturyalı hekim ve uzman görev yapmıştır. Viyana Üniversitesi'nden Dr. Erich Ruttin ile Radyoloji Profesörü Dr. Max Sgalitzer, Biyokimya Profesörü Dr. Felix Hauowitz, Dermatoloji Profesörü Richard Ritter ilk akla gelen isimlerdir.

Birinci Dünya Savaşı'na konjonktür nedeniyle kesilen ilişkiler Cumhuriyet döneminde tekrar tesis edilmiştir. Ticaretten kültürel alanlara kadar geniş bir yelpazede Avusturya ve Türkiye iş birliklerini geliştirmiştir.

Bilge KARBI

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları

BOA, HR. İM.. 248/81, Kral'dan Dış İşleri Bakanlığı'na, 7 Mayıs 1925.

BCA, 30-10-0-0, Muamelat Genel Müdürlüğü, 200-362-8, 9 Nisan 1929.

BCA, 30-18-1-2, Kararlar Daire Başkanlığı, 27-23-7, 4 Nisan 1932.

BCA, 30-18-1-2, Kararlar Daire Başkanlığı, 18-16-2, 11 Mart 1931.

BCA, 30-18-1-2, Kararlar Daire Başkanlığı, 40-79-4, 5 Kasım 1933.

Sürelî Yayınlar

“Die Aufteilung der Türkei”, Freie Stimmen, 21 Mayıs 1919, s.1.

“Die anatolische Bewegung”, Neues Wiener Tageblatt, 3 Eylül 1919, s. 4.

“Die verkleinerte Türkei”, Wiener Morgenzeitung, 22 Mayıs 1919, s. 3.

Emil Homann- Herimberg, “Österreich und die Türkei, **Die Börse**, Cilt:4, Sayı: 41, 1923, s. 17-18.

“Handel, Industrie, Verkehr und Landwirtschaft: Österreich und Türkei”, **Wiener Zeitung**, 10 Kasım 1923.

Carl Buchberger, “Avusturya’nın Şarkdaki Vazifesi”, **Türk Sözü Gazetesi**, 13 Eylül 1935, s.2.

Lazar, J. H, “Gespräch Mustafa Kemal”, **Neue Freie Presse**, 2 Ekim 1923.

“Avusturya ile 12/7/1933 Tarihinde Aktedilmiş Olan Ticaret Anlaşması Hakkında Kararname”, **Resmî Gazete**, 06.09.1934, Sayı:2796.

“1936 Tarihinde Münfesi Olun 10 Ağustos 1934 Tarihli Türkiye-Avusturya Kliring İtilafnamesinin Yerine Geçmek Üzere Yeniden Düzenlenmesi Hakkında Kararname”, **Resmî Gazete**, 22.08.1936, Sayı: 3389.

İkincil Kaynaklar

ASLANAPA, Oktay, **Türkiye’de Avusturyalı Sanat Tarihçileri ve Sanatkârlar**, Eren Yayıncılık, İstanbul 1993.

BEREND, Ivan T. **20. Yüzyıl İktisat Tarihi**. çev. Serpil Çağlayan, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2015.

BERKİ, Ömer, “Türkiye-Avusturya Ticari ve Ekonomi İlişkileri”, **Türkiye Avusturya Ekonomik İlişkilerine Toplu Bakış**, yay. haz. İnanç Atılgan, Ali Alp, Grafiker Yay. Ankara 2010, s. 49-82.

CAN ATEŞ, Sevim, “Robert Oerley and Tuzla Mineral Springs”, METU – Journal of the Faculty of Architecture, Cilt:31, Sayı:1, 2014.

GÖKPINAR, Hakan, “August Ritter von Kral: 1869-1953”, Atatürk Ansiklopedisi.

[https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/Agust_\(Ritter_von\)_Kral_\(1869_-1953\)](https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/Agust_(Ritter_von)_Kral_(1869_-1953))

KARBİ, Bilge, **Birinci Dünya Savaşı’nda Osmanlı ve Avusturya-Macaristan İmparatorlukları Arasındaki İktisadi İlişkiler**, Basılmamış Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016.

KRAL, August, **Kemal Atatürk’ün Ülkesi: Modern Türkiye’nin Gelişim**, yay. haz. Eriş Ülger, Alfa Yayınları, İstanbul 2010.

KOCH, Klaus, “Österreich und die Türkei in der Zwischenkriegszeit 1918-1938”, **Orient und Okzident: Begegnungen und Wahrnehmungen aus dem fünf Jahrhunderten**, yay. haz. Barbara Haider-Wilson, Maximilian Graf, Neue Welt Verlag, Viyana 2017, s. 609-667.

SOYSAL, İsmail, **Türkiye’nin Siyasal Antlaşmaları: 1920-1945**, c. 1, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1989

TEMEL, Mehmet, “Atatürk Dönemi Hayvancılık Politikası”, **Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S:24, 2010, s. 1-33.

TERZİOĞLU, Arslan “Başlangıcından Bugüne Kadar Türk-Avusturya Tıbbi İlişkilerine Kısa Bir Bakış”, **Türkiye-Avusturya Tıbbi İlişkileri Sempozyum Bildirileri**, yay. haz. Arslan Terzioğlu, Ervin Lucius, İstanbul 1986.

WIDMANN, Horst, **Atatürk ve Üniversite Reformu**, çev. Aykut Kazancıgil, Serpil Bozkurt, Kabalcı Yayınları, İstanbul, 2000.

1930'larda Ankara: Avusturya Büyükelçisi'nin Gözüyle Norbert von Bischoff, der. Necip Azakođlu, Tarihçi Kitabevi, İstanbul 2015.

28/11/2023 tarihinde <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/ataturk-doneminde-turkiye-avusturya-iliskileri/?pdf=3816> adresinden erişilmiştir